

Nyelvhasználati sajátosságok a dunaszerdahelyi romani közösségben

TIBOR PINTÉR
CHARACTERISTIC FEATURES OF THE LANGUAGE USAGE OF ROMANI COMMUNITY
IN DUNASZERDAHELY

323.15(=214.58)(437.6)
811.214.58
81.24
811.511.141

Keywords: Language Use. Bilingualism. Romani Community. Language Shift.

1. Általános információk

Tanulmányomban egy dél-szlovákiai magyar város, Dunaszerdahely romungró¹ közösségének nyelvhasználatát mutatom be. Kutatásomba csupán a városban élő romungró csoportot vontam be, az ugyancsak a városban élő vlah romani csoport számomra nehezen megközelíthető volt, így nyelvhasználati szokásaik vizsgálatától jelenleg eltekintettem. Dunaszerdahelyen két, egymástól különböző cigány közösség él, a város szélén zárt közösséget alkotó vlah romanit beszélő (oláh) cigányok, és a belvárosban élő, bővebb társas kapcsolathálózattal rendelkező, társadalmilag nyíltabb közösséget alkotó romungrók. Adatközlőim mindannyian a városközpontban élnek, mindannyian cigány családban élnek (valamint cigány környezetben is nevelkedtek).

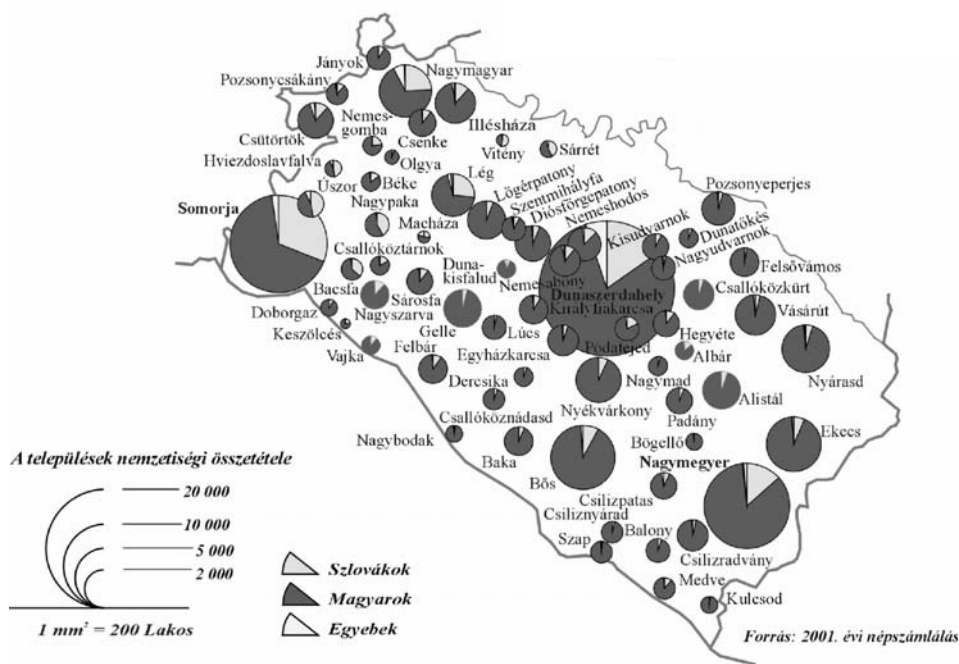
Dunaszerdahely (szlovákul: Dunajská Streda) a magyar–szlovák határtól mintegy 50 km-re elhelyezkedő magyar többségű kisváros, ahol a cigányság jelentős mértékben és arányban van jelen.

1. táblázat. Dunaszerdahely lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1991-ben és 2001-ben (forrás: Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001, Gyurgyík 1994, 149. p.)

Nemzetiség	1991		2001	
	számuk	%	számuk	%
Magyar	19 347	83,3	18 756	79,74
Szlovák	3 354	14,4	3 588	15,25
Cigány ²	257	1,1	353	1,50
Egyéb	278	1,2	822	3,51
Összesen	23 236	100	23 519	100

Bár Dunaszerdahelyen a 2001-es népszámlálás szerint több, mint 14 nemzet és nemzetiség lakik, a város magját három etnikai csoport alkotja: magyarok, szlovákok és cigányok. Mivel a magyar lakosság 2001-ben nem érte el a 80%-ot, így Dunaszerdahely a Gyurgyík szerinti skálán „csupán” *mérsékelt magyar többségű településnek* felel meg (Gyurgyík 2006, 28. p.). Ez az utóbbi 10 év átlaga alapján vizsgálva minősül, hiszen a rendszerváltozás után a város erős magyar többségű település volt. A hivatalos statisztikák szerint viszont növekedett a helyi cigányság száma, amiből azonban nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, mivel a cigányság egy része a magyar és szlovák adatok mögött rejtőzik. Hasonló, magyar többségű képet mutat a dunaszerdahelyi járás etnikai képe is, amely szintén magyar többségről tanúskodik:

1. ábra. A Dunaszerdahelyi járás településeinek nemzetiségi összetétele 2001-ben (Gyurgyík 2006, 193. p.)

A cigány lakosok arányának alakulásában két folyamat érvényesül: a 20. századi népszámlálások adatai szerint az 1990-es évekig folyamatos növekedés észlelhető, majd a népszámlálás módszerének megváltozásakor az adatok drasztikus csökkenést mutatnak. Az 1921. évi népszámlálás mintegy 8 ezer romát mutatott ki – önbevallás alapján – Szlovákiában, az 1930. évi pedig már több mint 31 ezret. A 60-as évek második felében készült nyilvántartásokban mintegy 165 ezer cigány szerepel, az 1970. évi népszámlálás titkos felmérésében pedig 160 ezer; az 1980. évi népszámlálások idejére ez a szám csaknem 200 ezerre növekedett (Gyönyör 1989, 138. p.). Az 1991. évi népszámlálások során, amikor nem a kérdezőbiztosok döntötték el titokban a megszámláltak „származását”, hanem az íveken a cigány nem-

zetiség is szerepelt, alig 76 ezer lakos vallotta magát cigány nemzetiségűnek (vö. Lanstyák 2000, 34–35. p.).

2. táblázat. A cigány nemzetiségű és romani anyanyelvű* lakosság aránya Szlovákiában (forrás: www.statistics.sk)

	összlakosság száma Szlovákiában	cigányok száma Szlovákiában		cigány lakosság aránya Szlovákiában
Nemzetiség szerinti megoszlás	5 379 455	89 920		1,67%
		45 770 férfi	44 150 nő	
Anyanyelv szerinti megoszlás	5 379 455	99 448		1,85%
		50 424 férfi	49 024 nő	

*A szlovákiai adatok sajnos nem tartalmazzák az egyes szubetnikus csoportok szerinti bontást.

A hivatalos adatok szerint tehát 2001-ben Szlovákiában 89 920 cigány lakos élt (összlakosság: 5 379 455), de egyes kutatók nem tartják lehetetlennek akár a 4–500 000 szlovákiai cigányt sem (Mann 2005, 7. p.). Ha ez igaz, akkor – a magyar kisebbséghez hasonlóan – Szlovákia lakosságának körülbelül 10%-át alkotják.

Mivel a legutóbbi két népszámlálás adataiból nyilvánvalóvá vált (vö. Gyurgyík 2006, 22. p., Lanstyák 2000, 34. p.), hogy a szlovákiai cigányok egy része magát vagy szlováknak, vagy magyarnak tartja (sajnos az nem deríthető ki, hogy a magukat a többségi nemzethez sorolók csoportjában az egyes szubetnikus csoportok milyen mértékben reprezentáltak), ezért adatközlőim kiválasztásakor előzőleg meggyőződtem azok etnikai hovatartozásáról (elsősorban más adatközlők segítségével). Ennek köszönhetően az a helyzet állt elő, hogy húsz adatközlőből heten nem cigánynak, hanem *magyarnak* vallották magukat (ez alátámasztani látszik azt a tényt, hogy a szlovákiai cigányok népszámlálásokkor valamelyik többségi nemzethez tartozónak vallják magukat). Mivel kutatásom elsődlegesen a nyelvhasználattal foglalkozik, illetve ezek az adatközlők is cigány (nyelvi) környezetben szocializálódtak, ezért az etnikai hovatartozás tényét nem tartottam a kutatásból kizáró tényezőnek, hiszen nyelvileg és nyelvhasználatilag ezek az adatközlők is a dunaszerdahelyi romungró beszélőközösség tagjai.

A kisebbségek etnikai külső meghatározottsága és belső önmeghatározása nem egyezik meg minden esetben (még ebben a kis mintában sem). A társadalomtudományok ilyenkor vagy elfogadják az önbevalláson alapuló belső meghatározást (amely nem bizonyos, hogy minden esetben a valóságot tükrözi), vagy a szűkebb-tágabb megbízható környezet meghatározását veszi alapul. Többnyelvű, többnemzetiségű környezetben az önmeghatározást némileg bonyolíthatja az anyanyelv és a nemzetiség különbsége is, hiszen a kettőnek nem minden esetben kell azonosnak lennie. Többnyelvű környezetben az anyanyelvi önmeghatározás sem problémamentes, hiszen a funkcionális és érzelmi kategóriák nagyon könnyen összerosódhatnak.³ Egy, a társadalomtudományokban elterjedt nézet szerint az anyanyelv meghatározásának négyféle lehetősége van: származás alapján, külső és belső azonosulás alapján, a nyelvtudás foka alapján és a használat gyakorisága alapján (Sku[η]tnabb-Kangas 1997, 12–13. p.). Az anyanyelv meghatározásakor nem mellékes az sem,

milyen célt szolgál – előfordulhat, hogy ugyanaz a személy más anyanyelvet vall be népszámláláskor és megint mást munkavállaláskor vagy az oktatás nyelvét befolyásoló döntésekkor.

A felmérésben 20 adatközlő vett részt: 14 férfi és 6 nő. A férfiakhoz képest női adatközlők alulreprezentáltak, amit elsősorban az indokol, hogy a város nyelvhasználatát kevésbé befolyásolják: a nőkhöz képest a férfiak mobilisabbak, gyakrabban vesznek részt a város életében. Hasonló indíttatású az adatközlők generációs⁴ megoszlása is. A nemek aránya hasonlóképpen oszlik meg a romungrók fő találkozási helyén, a város főterén is.

3. táblázat. Cigány adatközlők nemek és generációk szerinti megoszlása

Adatközlők száma	Férfi	Nő	Elsőgenerációs	Másodgenerációs	Harmadgenerációs
	14	6	3	15	2

A város legnagyobb számbeli kisebbségeit alkotó szlovákokkal és zsidókkal ellentétben a romungrók nyelvhasználati, illetve nyelvválasztási szokásait nem befolyásolja a felekezeti hovatartozás (mint ahogy befolyásolja a zsidó és szlovák lakosok esetében, lásd Pintér 2009, 61. p.). Bár ilyen „etno-religionalista⁵” tendenciákat nem találtam, elmondható, hogy adatközlőim közül 19-en a római katolikus felekezethez tartozónak vallották magukat, egy adatközlő pedig nem volt megkeresztelve. A fentiek mellett ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy vallását egyik adatközlő sem gyakorolja (ez elmondható a város cigány lakosságáról általában is – a dunaszerdahelyi cigányok vallási szokásairól bővebben lásd Pintér 2009, 61. p., Ravasz 2005, 29–31. p.).

A tanulmányban bemutatom Dunaszerdahely romungró közösségének nyelvhasználati szokásait, továbbá hogy nyelvhasználatuk, nyelvválasztásuk milyen mértékben kapcsolódik a város leggyakoribb nyelvhasználati szintereihez. Emellett vizsgálom azt is, hogy a kommunikációs helyzet formális vagy informális volta befolyásolja-e nyelvhasználatukat. Vizsgálatom a következő nyelvhasználati módok szintereit érinti:

1. Az adatközlők aktív „egyszemélyes” nyelvhasználat (aktív magánszféra)
2. Az adatközlők passzív „egyszemélyes” nyelvhasználat (passzív magánszféra)
3. Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználat
4. Az adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken
5. Az adatközlők nyelvhasználat az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken.

2. Nyelvi háttér

4. táblázat. Cigány adatközlők anyanyelv és nemzetiség szerinti megoszlása

	Romani/cigány	Magyar	Romani/cigány-magyar
Anyanyelv	6	13	1
Nemzetiség	13	7	–

Cigány adatközlőim számára a többnyelvű, több identitású környezet jelentősen megnehezítette az anyanyelv megválasztását (bár az anyanyelv megválasztása nem feltétlenül jelent egy anyanyelvhez való kötődést). Adatközlőim elsősorban a nyelvtudás mértéke alapján választották anyanyelvüket, a nyelven keresztül történő identitásmegjelölés kevésbé játszott szerepet (ellentétben például a Kemény Istvánék által Magyarországon végzett szociológiai felméréssel, vö. Kemény–Janky 2003, 20. p.). Az anyanyelvet érintő válaszok ugyan csak tendenciaszerűen, de egyértelműen mutatják Dunaszerdahelyen a romungró romani folyamatos visszaszorulását (ezt megerősítik a nyelvhasználati szokásokkal foglalkozó kérdésekre adott válaszok). Az adatközlők korának növekedésével fokozatosan növekszik a romanihoz fűzött érzelmi kapcsolódás: idős adatközlőim anyanyelvnek is (mindhárom adatközlő), és nemzetiségnek a cigányt (két adatközlő), illetve a romanit jelölték meg. Fiatalabb adatközlőim jellemzően a magyar nyelvet tekintik anyanyelvüknek (12 másodgenerációs és 2 harmadgenerációs), emellett egyre kevésbé tekintik magukat cigánynak (17-ből 11 adatközlő). Nem egyszerű az anyanyelv megválasztása akkor, ha az egyik nyelv használata valamilyen okból kifolyólag korlátozva van (az okok között kereshetjük a nyelvi asszimilációt vagy a használat lehetőségének korlátozottságát), ugyanakkor mindkét nyelv fontos szerepet játszik az egyén életében. A dunaszerdahelyi romungrók (vagy ahogyan magukat nevezik: *zenész cigányok*) büszkék cigányságukra, amit egyebek mellett mindmáig gyakran a romani ismerete vagy egyszerűen a családban történő használata jelent. Ugyanakkor használata korlátozott, mert a romaninak ezt a dialektusát mások nem beszélik a városban, és a családon belüli, generációk közötti használata is erősen korlátozott. Nem egyszerű a nemzetiség megválasztása, ha a szűkebb környezet (család, barátok) nemzetiségi hovatartozása vegyes. Bár a dunaszerdahelyi romungrók általában nem házasodnak nem cigányokkal, baráti, szomszédi és más kapcsolataik révén mindig is szoros kapcsolatban voltak a dunaszerdahelyi magyarokkal és szlovákokkal (és persze a vlah romanit beszélő csoporttal is, bár ez utóbbival lazábbak a kapcsolataik). A nemzetiség megválasztásakor nem mellékes a háttér csoport és a szűkebb-tágabb környezet nemzetiségének presztízse sem (az anyanyelvi önbevalláshoz hasonlóan a nemzetiségi hovatartozás is változhat – annak függvényében, hogy ki és milyen céllal kérdezi).

3. A nyelvtudás értékelése és a nyelvelsajátítás színtere

5. táblázat. Cigány adatközlők nyelvtudásának szintje (önbevallás szerint)

	Anyanyelvi szinten	Nagyon jól	Jól	Néhány szót	Nem beszél, csak érti
Romani	1	3	3	10	2
Magyar nyelv	19	1	0	0	0
Szlovák nyelv	2	2	14	2	0

A Szlovákia magyarlakta részein élő cigányság általában három nyelven beszél: a környezet nyelvtől eltérő anyanyelvű magyar cigány közösségekben élő romungrók általában romungró romani, magyar és szlovák nyelven is beszélnek (Elšík et al. 1999, 9. p., Elšík 2007, 262. p.). A három nyelv tudása a cigány közösség nem

minden tagja esetében jelent aktív nyelvhasználatot, egyik-másik nyelv esetében passzív nyelvtudásról, megértésről beszélhetünk (ezt bizonyítja a dunaszerdahelyi és malomhelyi közösségben végzett felmérésem is vö. Menyhárt–M. Pintér 2007, 301–303. p.; Pintér 2009, 55–99. p.; Pintér–Menyhárt 2005, 80. p.). A romaninak Szlovákiában több változata ismert, a romani északi-centrális („szerviko”) és déli-centrális („romungro”) változatai, valamint az északi vlah (lovári, „oláh”) dialektusok (erre lásd pl. Hübschmannová–Šebková–Žigová 1991, 5. p., Jurová 1996, 38. p., Elšik et al. 1999, 2–3. p.).

A Szlovákiában beszélt romani nyelvváltozatai a következőképpen illeszkednek a romani dialektusai és aldialektusai közé:

2. ábra. A romani nyelv dialektuscsoportjai és dialektusai (Forrás: Szalai 2007, 26. p.)

ROMANI	BALKÁNI	dél-balkáni I.	arlı, szepecsi, erlı, krımi romani, urszári stb.
		dél-balkáni II.	drındári, bugurdzsi, kalajdzsi stb.
	VLAH	déli vlah	dzsambaz, gurbet, xoroxano stb.
		északi vlah	kelderás, lovári, csurári, colári stb.
	CENTRÁLIS	északi centrális	K-szlovák romani, Ny-szlovák romani stb.
		déli centrális	romungró stb.
		délkeleti vs. délnyugati	vend romani változatok: burgenlandi romani, prekmurje, vendetiko stb.
	ÉSZAKI	északkeleti (balti orosz)	xaladitka, loftiko (lett), lengyel romani stb.
		északnyugati (német-skandináv)	szintó, mánus, finn (kaale) stb.

Bár a romungró romanit elsősorban magyar nyelvű környezetben élő cigányok beszélik, a magyar nyelv és a romungró romani között kevés azonosság mutatható ki: ezek elsősorban morfológiai és lexikai átfedések, amelyek areális sajátosságként értelmezhetők (lásd Elšik et al. 1999). A romaninak ez a változata a szlovák nyelvterületen használt északi centrális változattól elsősorban szintén lexikai szinten különbözik. Az északi és déli centrális romani változatok között jelentős magyar lexikai hatás érzékelhető, ami nagymértékben elősegíti a kölcsönös érthetőséget. Ez azonban nincs meg a centrális és vlah dialektusok között: a romungró romani és vlah romani közötti kölcsönös érthetőség hiányát a romani nyelvet beszélő idősebb cigány adatközlőm is jelezték (hasonló észrevételeket közöl Bořkovcová a Prágában élő, a múlt század közepén Északkelet-Szlovákiából kitelepített cigányok körében is, lásd Bořkovcová 2006, 32. p.).

Egyes szakirodalmak szerint a Szlovákia területén használt romani és más cigány közösségek által beszélt dialektusok közötti fonetikai, lexikális és nyelvtani különbségek olyan nagyok, hogy a nyelvváltozatok használói kölcsönösen nem értik

meg egymást (Hübschmannová–Šebková–Žigová 1991, 5. p.). Ez tapasztalható a dunaszerdahelyi romungrók között is, akik szerint a dunaszerdahelyi „magyar cigányok” (azaz romungrók) nem értik a dunaszerdahelyi vlah romanit beszélő cigányok nyelvét. Ebben valószínűleg a romungrók részéről olyan okok játszanak szerepet, mint például a másik csoporttól való éles elhatárolódás, a másik csoport életvitelével való egyet nem értés.

A nyelvtudás értékelésénél adatközlőim ötfokú skálán ítélték meg saját nyelvtudásuk mértékét. A skála valójában a nyelvismeret különböző fokait próbálja modellezni: egy pontosabb, nyelvészeti terminológiával operáló skála érvényesítése a nem nyelvész adatközlők között nem volt kivitelezhető, így a nyelvtudás egyes szintjeit a következőképpen próbáltam meg visszaadni:

- *anyanyelvi szintű tudás*: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő bármilyen beszédhelyzetben hezitáció nélkül képes az ott lévőkkel kommunikálni;
- a nyelv *nagyon jó* ismerete: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő a beszédhelyzetek túlnyomó többségében hezitáció nélkül képes az ott lévőkkel kommunikálni;
- a nyelv *jó* ismerete: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő a mindennapi beszédhelyzetekben hezitáció, nyelvi lapszus és nyelvi hiány megjelenése nélkül nem képes az ott lévőkkel kommunikálni;
- *néhány szó* ismerete/használata: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő kommunikációra nem képes, a nyelvtudás csupán kis számú szó ismeretében merül ki;
- a nyelv *passzív* ismerete: olyan szintű nyelvtudást feltételez, amely esetén az adatközlő nem képes aktívan megnyilatkozni, viszont a nyelv bizonyos regisztereit érti (olvasás, tévézés, rádióhallgatás).

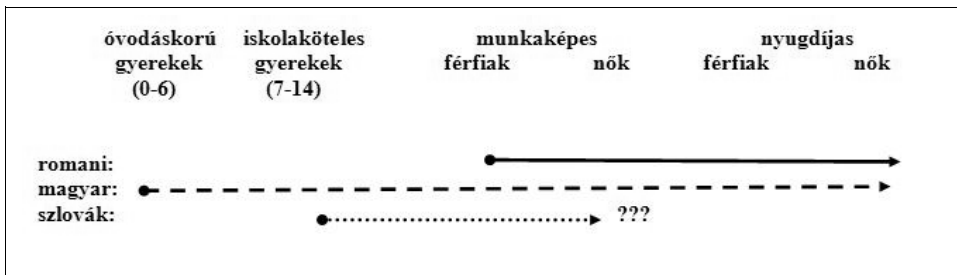
Saját bevallásuk szerint a legtöbb adatközlőm anyanyelvi szinten a magyar nyelvet beszéli (19-en), a romani nyelvtudását mindössze egy adatközlő (elsőgenerációs férfi) merte anyanyelvi szintűnek tartani. A romani ismeretének csökkenését a romani presztízsének csökkenése hozta, hozhatta. Mivel a cigánytelepek jelentős részét az 1960-as, 1970-es években kormánydöntés hatására megszüntették, és az ott élő cigányokat a szlovák és főleg magyar lakosság között szétszórták (Jurová 1996, 47. p.), így egyre kevesebb lehetőség nyílt a romani gyakorlására. Adatközlőim és tapasztalatom szerint a városban élő magyar cigányok romaninyelv-ismerete már csak az idősek esetében tekinthető folyékonynak. Ez a nyelvi helyzet oda vezetett, hogy – az egyik adatközlőm szerint – ma már „*nincs kívül rendszeren cigányul beszélni*”.

A romanit legtöbb adatközlőm csak alacsony szinten beszéli („alig néhány szót”, passzív ismeret – „nem értek, csak beszélek”). A generációk fiatalodásával csökken a romani tudásának mértéke is. Szlováknyelv-tudásuk is messze elmarad az általánosan elfogadott magas szintű anyanyelvi tudásszinttől. A megkérdezettek nagyobb hányada beszéli ugyan a szlovák nyelvet, de szlovák nyelvű szókincsük szegényes, és a szlovák nyelv nyelvtanát és használati szabályait sem ismerik. Bár gyakorlásra volna lehetőségük, kevésbé mobilis csoport lévén, nem élnek vele – adatközlőim szerint nem mozdulnak ki a magyarok lakta vidékekről.

Az adatközlők nyelveinek tudásszintje összefüggésbe hozható a nyelvek elsajátításának színtereivel. Az általuk legjobban beszélt nyelvet, a magyart szinte minden esetben a szülőktől és nagyszülőktől sajátították el – tehát a magyar nyelv elsajátí-

tásának színtere a *család* (szülők, nagyszülők, szűkebb környezet). A romanit az idősek és középkorúak még szintén a familiáris színtereken sajátították el, viszont az idő múlásával már egyre kevesebbet használták. A fiatalabbak romaninyelv-tudása nem nevezhető aktív, sőt sok esetben passzív nyelvtudásnak sem, mivel ők már csak egyes kifejezéseket, szavakat sajátítanak el a romaniból, s összefüggően (így természetesen folyékonyan) már egyik megkérdezett fiatal (de sok idősebb sem) sem beszél. Számukra a romani mint a cigány identitástudat, a *romanes* hordozója leginkább töltelékszavak (identitásjelölők) használatában merül ki.

3. ábra. A Dunaszerdahelyen élő romungró közösség nyelvhasználata az egyes generációk szerint

4. Az adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata (magánszféra)

6. táblázat. Cigány adatközlők „egyszemélyes” nyelvhasználata

Nyelvhasználat általában	Magyar	Szlovák	Romani	Magyar+szlovák	Romani+magyar	Romani+magyar+szlovák	Nem végez ilyen tevékenységet
A legszívesebben olvasott nyelv	17	3	–	–	–	–	–
A számolás nyelve	20	–	–	–	–	–	–
Az imádkozás nyelve	15	–	–	2	–	–	3
A káromkodás nyelve	5	–	–	3	4	4	4
A gondolkodás nyelve	20	–	–	–	–	–	–
Az álom nyelve	17	–	1	–	–	–	–
Állatokhoz szólás	19	1	1	–	1	–	–

Egyszemélyes nyelvhasználat (nyelvi magánszféra) alatt olyan nyelvi megnyilvánulásokat értek, amelyek létrejöttéhez beszédpartner jelenléte nem szükséges (sőt, annak jelenléte inkább zavaró) – ez a beszéd típus nincs közvetlen hatással a város nyelvi képére. A legszemélyesebb nyelvhasználatról van szó, mivel a nyelvhasználat és a nyelv választást nem befolyásolja egy másik beszélő jelenléte, annak

nyelvi attitűdje: az ilyen nyelvi megnyilatkozások alatt olyan nyelvi jelenségek is előfordulhatnak, amiket mások előtt nem merünk vállalni (pl. káromkodás, személyes monológok). Lanstyák István és Simon Szabolcs azonban felhívják arra is a figyelmet, hogy „többségi : kisebbségi helyzet vonatkozásában itt is – mint mindenütt – számolni kell a nyelvi és társadalmi környezet nyomásával, még ha ez más színtercsoportokhoz képest csekély is” (Lanstyák–Simon 2002, 348. p.; kiemelés tőlem). Bár egyszemélyes nyelvhasználatról beszélünk (ahol ideális esetben nincsenek beszélgetőtársak), nem szabad megfeledkezni az esetleges meghallókról sem, akiknek jelenléte akár gondolati szinten is befolyásolhatja a nyelv választást.

Az egyszemélyes nyelvhasználatot Lanstyák István és Simon Szabolcs tanulmánya alapján két részre osztom: aktív és passzív nyelvhasználatra (Lanstyák–Simon 2002, 347. p.). E nyelvhasználat színterein a nyelvhasználó nyelvi megnyilatkozásai a legszponatánabbak: főleg az aktív nyelvhasználatnál, ahova a nyelvhasználat olyan színterei tartoznak, mint a gondolkodás, számolás, imádkozás, káromkodás és az állatokhoz szólás is. Az említett színterek közül a számolás és káromkodás kiegészítésre szorul. A számolás gyakran egy központositott színtér, az iskola, iskoláztatás nyelvét tükrözi (ez egyértelműen látszik a dunaszerdahelyi csoportokon is), káromkodás alatt pedig nem a céltalan, töltelékszökeként használatos kifejezéseket értem, hanem az emphatikus önkifejezésként használatosakat. Az egyszemélyes passzív nyelvhasználat alatt a „nyelvi befogadásra” koncentrálok: olyan színtereket vizsgállok, amelyeken a nyelvhasználó passzív befogadóként, nem pedig aktív alkotóként vesz részt. Olyan színterek tartoznak ide, mint például a néma olvasás (újság- vagy könyvolvasás). Passzív nyelvhasználatnál a nyelvhasználónak nem kell tekintettel lennie közvetlen környezetére (míg az aktív egyszemélyes nyelvhasználatnál a környezet elvileg elképzelhető). Az egyszemélyes nyelvhasználat nyelve az a nyelv, amelyet az adatközlő a legtermészetesebb módon használ, illetve amelyhez érzelmileg leginkább kötődik.

A passzív nyelvi tevékenységnek minősülő olvasás cigány adatközlőimnél a Dunaszerdahelyen elvárható adatokat hozta: a megkérdezettek közül 17-en olvasnak legszívesebben magyar nyelven, s mindössze 3-an szlovák nyelven. Érdekes lehet, hogy romani nyelven egyik megkérdezett adatközlőm sem olvas.⁶ A mindenkori olvasás nyelvét legjobban befolyásoló tényező az elsődleges és másodlagos szocializáció nyelve. A nyelvtudás szintjeivel és a nyelvelsajátítással foglalkozó fejezetben láthattuk, hogy a dunaszerdahelyi cigány lakosok magyar nyelven szocializálódnak, a mai dunaszerdahelyi romungró családok egymás között és családon belül is magyar nyelven kommunikálnak. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a tényt sem, hogy önértékelés (és személyes tapasztalatom) alapján a magyar nyelv az általuk legjobban és leggyakrabban beszélt nyelv. Ezt természetesen befolyásolja az iskola és a környezet nyelve, így akár elvárható is lenne, hogy adatközlőim legszívesebben magyar nyelven olvassanak (például a szlovák adatközlőknél az iskolának és a családnak a nyelvhasználatra kifejtett hatása egyértelműen a szlovák nyelv dominanciáját eredményezi). Érdekes viszont a szlovákul olvasók száma: ők mindannyian felnőttek, nem Dunaszerdahelyen dolgozó férfi adatközlők. A dunaszerdahelyi olvasási kultúrában mindmáig nem terjedt el a romani nyelvű irodalom olvasása, pedig a városban működik a Szlovákiai Roma Írók és Művészek Egyesülete (Spolok rómskych spisovateľov a umelcov na Slovensku), amely folyamatosan jelentet meg romani (ám nem romungró) nyelvű irodalmat. Ez és a könyvtár termé-

szetesen még nem jelenti a romani nyelven írott irodalom elterjedését, amiről egyébként egyik adatközlőm a következőképpen vélekedik: „*főlöszleges a cigány irodalom, mert úgysem olvassák*”.

A passzív nyelvhasználat körébe soroltam az álom nyelvét is, mivel azt más személy aktív jelenléte nem befolyásolja – hacsak azé a személyé (és helyszíné) nem, akivel (és amiről) álmodunk. A magyar nyelv szerepét tekintve az olvasáshoz hasonló értékeket kaptunk, mivel ezen a szintéren is a magyar nyelv dominál (17 adatközlőnél). Ez szintén összefüggésbe hozható a környezet nyelvével, hiszen cigány adatközlőim leggyakrabban magyar nyelvű környezetben tartózkodnak.

Az aktív egyszemélyes nyelvhasználat során a nyelvhasználó már nyelvi produktumot hoz létre, megszólal. A nyelvi aktivitás ezzel egyben fokozza a nyelvi befolyásolhatóság mértékét is. A legkevésbé észlelhető nyelvi aktivitás talán a gondolkodás esetében fejthető ki, így ez a szintér bizonyos mértékben átmenetet képez a passzív és aktív nyelvhasználati szinterek között. A gondolkodás nyelve minden adatközlő esetében a magyar volt. Ez – a fentiekkel egyetemben – azt feltételezi, hogy a dunaszerdahelyi cigány adatközlők nyelvhasználatára legerősebben a magyar nyelv van hatással. A felmérésben arra is rákérdeztem, hogy a szűkebb környezetben jelen lévő beszélők befolyásolják-e a gondolkodás nyelvét, ám erre a kérdésre adatközlőimtől nem kaptam értékelhető választ: nem tudtak a kérdéssel mit kezdeni (valószínűleg a kérdés nem volt megfelelő, mert a kutatásban részt vevő többi csoport sem adott értékelhető válaszokat). Négy adatközlő vallotta, hogy gondolkodását a külső környezet is befolyásolja, ám hogy milyen mértékben, illetve hogy pontosan hogyan, arra senki sem tudott értékelhető választ adni. Igaz, hogy az egyik adatközlő válaszolt a nyitott „Hogyan befolyásolja” kérdésre is, ám válasza – „*Milyen kedvem van*” – az értékelhetőség szempontjából nem kielégítő.

A spontán számolás is minden megkérdezettnél magyar nyelven történik, s az állatokhoz történő beszéd is leginkább magyar: 19-szer, miközben ezeken a szintereken a másik két nyelv szerepe elhanyagolható. Az állatokhoz szólás során már a szlovákok és a románit is megemlítték, ám a két nyelv használatára ezekből a válaszokból messzemenő következtetéseket nem lehet levonni.

A cigányok vallásgyakorlása némiképp eltér a szlovákiai többség megszokott vallásgyakorlási szokásaitól. A csallóközi (így a dunaszerdahelyi) cigányok – akik ugyan római katolikus felekezetűek – ritkán járnak templomba, így a közösség nyelvi ereje kevésbé van hatással vallásgyakorlásuk nyelvére (egyik cigány adatközlőm sommás megjegyzése szerint „*csak az jár templomba, akinek bűne van*”). Bár a keresztséget és Isten fogalmát fontosnak tartják, nem jellemző rájuk a vallásgyakorlással együtt járó imádkozás (a csallóközi cigányok vallási szokásairól bővebben Ravasz 2005, 29–31. p.). Számukra a vallásgyakorlás leginkább Istentől való félelemben, a tőle való segítségkérésben, illetve vallásos témájú képek használatában merül ki. (Érdekesség, hogy a malomhelyi cigány közösségben a „vallásgyakorlás” leginkább a természeti jelenségektől – vihar, villámlás, mennydörgés – való félelem megnyilvánulásaként realizálódik. Ilyenkor az öregebbek különböző, lovári nyelven elhangzó formulákon keresztül kérnek segítséget Istentől.) Adatközlőim ugyan nem reprezentálják a teljes dunaszerdahelyi cigány közösséget, de válaszaik alapján valószínűsíthető, hogy a közösség leginkább magyar nyelven tartja Istennel a kapcsolatot (imádkozik). Ezen a szintéren ritkán használják a szlovák nyelvet is, azonban meglepő, hogy a romani használata itt nem jellemző (ez is alá-

támasztani látszik azt a tényt, hogy a romani már a legszemélyesebb nyelvhasználatból is egyre inkább kiszorul).

Nyelvhasználat szempontjából a káromkodás már színesebb képet mutat: az egyszemélyes nyelvhasználat általam vizsgált szinterei közül ezen a szintéren realizálódik a legváltozatosabb nyelvhasználat és nyelvválasztás (érdekességként jegyzem meg, hogy kutatásom mindegyik csoportjában épp a káromkodás a legtöbb nyelven végzett nyelvi tevékenység). Adatközlőim többsége (11-en) a káromkodáshoz több nyelvet is használ: magyarul és szlovákul hárman, magyarul és romani nyelven négyen, romani, magyar és szlovák kombinációjában négyen használnak vulgáris vagy istenkáromló szavakat. Bevallásuk szerint a káromkodás nyelvét legerősebben a környezet befolyásolja: az is előfordul, hogy Dunaszerdahelyen a közösséghez való tartozás miatt váltanak nyelvet. Az adatközlők nem tesznek nyelviileg különbséget káromkodás és vulgáris beszéd között, mindkét esetben a magyar nyelv dominál.

5. Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

7. táblázat. Cigány adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

Nyelvhasználat általában	Magyar	Szlovák	Romani	Magyar+romani	Magyar+szlovák	Magyar+szlovák+romani
Szülők	15	–	–	5	–	–
Nagyszülők	13	–	–	5	–	–
Gyermekek	16	–	–	–	–	–
Házastárs/társ	16	–	–	3	–	–
Barátok	9	–	–	6	3	2
Szomszédok	20	–	–	–	–	–
Közösség	9	–	–	11	–	–
Idegennel városban	19	–	–	–	–	–
Magánlevél írása	16	–	1	–	3	–

A kisközösségi nyelvhasználat körébe azok az informális beszédhelyzetek tartoznak, ahol a kommunikációban csupán két résztvevő van jelen, valamint ide sorolhatjuk a kis csoporton belüli informális stílusregiszterű beszélgetéseket is. A kisközösségi szinterek nyelvhasználatának fő jellemzői az informális beszédhelyzet és stílus. Ezekben a beszédhelyzetekben a beszélők státusára nem tevődik nagy hangsúly (bár a kommunikációban részt vevők és a társadalom hatása itt már erősebben érezhető, mint az előző szintereken), ezért ez a nyelvhasználat még általában a személyes nyelvhasználatához áll közel (bár a kisközösségi–családi és a kisközösségi–idegen személy megszólítása között nyilvánvalóan jelentős különbségek vannak).

A kisközösségi nyelvhasználatot célszerűnek tartom a familiáris színterektől kiindulva áttekinteni. Mivel többnyelvű közösséget, többnyelvű családokat vizsgálók, ezért a nyelvhasználatot generációk és egyes családtagok szerinti bontásban végezem el. Az egyes családtagok nyelvhasználatának említésekor fontos megjegyezni, hogy nem minden családban lehetséges a benne élők számára a szabad nyelvválasztás (bizonyos családokban ugyanis az idősebb nyelvhasználók magasabb státussal rendelkeznek, a fiatalabbak nyelvileg hozzájuk alkalmazkodnak). A 7. táblázatra tekintve szembetűnő, hogy a cigány közösség kisközösségi nyelvhasználatában – még a legszűkebb családi körben is – a magyar nyelv használata dominál. A családon belüli romani nyelvű kommunikáció elsősorban az első és második generációt jellemzi (leginkább az idősebbeket). Ez azonban nem minden esetben a mai nyelvallapotot tükrözi, mivel esetükben a szülőkkel és nagyszülőkkel történő kommunikáció több tíz évvel ezelőttre nyúlik vissza. Így az sem meglepő, hogy a családban romani nyelven beszélő adatközlők elsősorban szüleiktől, nagyszüleiktől tanulták a romanit (ők öten a családban gyakrabban beszéltek romani nyelven, mint magyarul), amihez természetesen az akkori társadalmi és nyelvi környezet is hozzájárult – az 1950-es években a város szélén még állt a romatelep (péró), s a ma a belvárosban élő idős cigányok onnan költöztek be a városba. A generációváltásokkal párhuzamosan – a múltból a jelen felé haladva – egyre kevesebb azoknak a száma, akik (szüleikkel) romani nyelven beszélnek. Az adatközlők többsége (15-en) szüleivel leggyakrabban magyar nyelven beszél. A nagyszülőkkel romani nyelven beszélő adatközlők ugyanazok, akik szüleikkel (és házastársaikkal) is ezen a nyelven beszélnek: a mai dunaszerdahelyi romungró társadalomban egyre ritkább a generációk közötti romani nyelvű kommunikáció, ez elsősorban ma még az első és második generációt jellemzi. A dunaszerdahelyi romungró családokban leggyakrabban a magyar nyelv – és az idősebbek körében – a romani használatos: az adatközlőimmel folytatott beszélgetésekből az derült ki, hogy a szlovák nyelv a cigány családok familiáris nyelvhasználati színterein nem használatos. A romani nyelv használata is csupán az idősebb generáció nyelvhasználatára jellemző.

A dunaszerdahelyi cigány (romungró és vlah) közösség kódkészlete egy-egy vernakuláris nyelvvel eltér környezete nyelvétől (déli centrális és vlah romani). A vizsgált cigány közösség azokon a közösségi összejöveteleken, ahol csak dunaszerdahelyi cigányok vannak jelen, két nyelvet használ: a romungró romanit és a magyart. Azok, akik beszélnek a romanit, ilyenkor is használják – jó alkalom a gyakorlásra. Idősebb adatközlőim bevallása (és tapasztalatom) szerint ilyenkor ugyan folyékonyan beszélnek, azonban a romaniban sok magyarból vett kölcsönszót és lexikális interferenciát használnak. Húsz adatközlőből 11-en az ilyen összejöveteleken romani és magyar nyelvet is használnak, s kilencen ilyenkor is csak magyarul beszélnek (értelemszerűen csak magyarul beszélő adatközlők). Adatközlőim közül hatan Dunaszerdahelyen kívül is használják a romanit, s minden alkalommal csak közeli ismerősökkel vagy barátokkal, hiszen néhányuk a dunaszerdahelyi közösségen kívüli cigányokkal is ápol kapcsolatot.

A „barátok” kategórián belül érdemes különbséget tenni az egyes generációk között, mivel romani nyelvet ezen a színtéren is csupán az idősebbek használnak. A romungró fiatalok Dunaszerdahelyen egymás között csak ritkán használnak romanit (nem tudok ilyen esetről, és egyik adatközlőm sem utalt ilyen helyzetre).

Ezen a szintéren nyelvi vonatkozásban különbséget kell tenni cigány és nem cigány barát között, mivel a nem cigányokkal (gádsókkal) senki sem beszél romani nyelven – legfeljebb egyes töltelékszavakat használnak romani nyelven, amelyeknek elsősorban a cigányságot reprezentáló funkciójuk van.

A kisközösségi nyelvhasználat részei a magánlevelek (e-mail, levél) is. A magánlevélben nyelvhasználati, nyelvválasztási szempontból ugyanazok a feltételek érvényesülnek, mint a nyelv beszélt formájában. Kisközösségi szinten cigány adatközlőim itt is a magyar nyelvet használják a leggyakrabban. Adatközlőim közül 16-an csak magyarul írják magánjellegű leveleiket. Adatközlőim bevallása szerint szlovákul és magyarul hárman, míg romani nyelven csupán egyikük ír magánlevelet.

6. Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános szintereken

8. táblázat. Cigány adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

Nyelvhasználat általában	Magyar	Szlovák	Romani
Kultúregyesületben	19	1	–
Boltban	20	3	–
Vendéglőben	19	2	1
(Más) szórakozóhelyen	19	3	2
Sportban	18	2	2
Ismeretlen megszólításakor	16	2	–

A kevésbé központosított nyelvhasználati szintereken a központosítás mértéke csekély, a nyelvhasználatot, a nyelvválasztást az aktuális hatalom felől jövő nyomás még csupán kis mértékben határozza meg. Olyan közösségi szinterek nyelvhasználata tartozik ide, ahol a nyelvhasználók még többnyire maguk választják meg a kommunikáció nyelvét.

Dunaszerdahelyen a kevésbé központosított nyelvhasználati szintereken a városban élő romungrók leggyakrabban használt nyelve a magyar. Ezekre a kevésbé központosított nyelvhasználati szinterekre szinte csak vagy főként a magyar nyelv használata jellemző. A központosítás mértékének növekedésével párhuzamosan csökken a romani nyelv használatának lehetősége és gyakorisága. A szlovák nyelv használatának gyakorisága ebben a csoportban (ellentétben a város más, nagyobb nemzetiségeitől – vö. Pintér 2009, 117–125. p.) csupán elenyésző mértékben növekszik.

A kevésbé központosított szinterek között a *bolt* és *kultúregyesület* azok, ahol a dunaszerdahelyi romungrók nyelvhasználatában a magyar nyelv leginkább dominál. A boltban és kultúregyesületben szinte kivétel nélkül minden adatközlő a magyar nyelvet használja (a boltokban az összes, a kultúregyesületben 19 adatközlő beszél magyarul). A város *vendéglátóegységeinek* nyelvhasználatában sem változik ez a helyzet, ugyanakkor ezen a szintéren már a romani is megjelenik.

7. Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános színtereken

9. táblázat. Cigány adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati színtereken

Nyelvhasználat általában	Magyar	Szlovák	Romani	Magyar+szlovák	Magyar+romani
Munkahelyen (Dsz)	7	–	–	3	1
Orvosnál	13	–	–	5	1*
Postán	19	–	–	1	–
Bankban	18	–	–	2	–
Bíróságon	5	2	–	–	–
Rendőrségen	7	–	–	3	–
A városi hivatal	15	–	–	5	–
Hivatalhoz címzett levél	–	13	–	4	–
Szakmával kapcsolatos levél	8	3	–	2	–
Egyházhoz címzett levél	2	1	–	–	–

*Az adatközlő – hibásan – nem az orvos-beteg, hanem beteg-beteg közötti kommunikációra gondolt.

Az erősebben központosított színterek közé részben az államigazgatáshoz tartozó színtereket (*bíróság, a dunaszerdahelyi városi hivatal, rendőrség*), valamint más, „szintén központilag szervezett intézmények által meghatározott színtereket, ill. nyelv választási helyzeteket” (Lanstyák–Simon 2002, 355. p.; kiemelés tőlem) soroltam (*munkahely, orvos, posta, bank*). Az ezekre a színterekre érkező személyek általában egy felsőbb szerv által meghatározott nyelvet kénytelenek használni, mivel a nyelv választást a hivatali személy kezdeményezi vagy határozza meg (Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999, 199. p.). Dunaszerdahelyi viszonylatban az is igaz, hogy a szóbeli ügyintézés nyelvét a hivatalba érkező ügyfél választja meg.⁷ Vizsgálatomban az erősebben centralizált színterek között tartom számon az iskolát is, mivel az ott történő nyelv választás szintén egy központilag előírt nyelv használatához igazodik (bár a dunaszerdahelyi romungróknál az iskolában használt nyelv nem tér el az otthon használt nyelvtől).

A kevésbé központosított színtereken láthattuk, hogy a dunaszerdahelyi romungró adatközlők többsége – az eddig tárgyalt nyelvhasználati színterekhez hasonlóan – leggyakrabban a magyar nyelvet használja. Mivel a kevésbé központosított színtereken általában baráti társaságok vannak jelen, ezért az ott jelen lévők a romanit is értik, érthetik, illetve használják. Az erősebben centralizált színterek közül elsősorban a *posta* és az *orvosi rendelő* az, ahol minden adatközlőm megfordult. *Dolgozni* nem mindegyik adatközlőm dolgozik, s a munkaviszonyban lévők között is vannak, akiknek Dunaszerdahelytől 50 km-re, szlovák nyelvű környezetben, Pozsonyban van a munkahelyük. A kutatásban részt vett csoportok közül ebben jelölték meg legkevésbé nyelvhasználati színtérként a *bíróságot* és a *rendőrséget*.

A poŝtán minden adatközlő magyar nyelvet használ, bár egyikük, ha kell, ŝzlovákul is beszél. Az orvosi rendelő azok közé a ŝzinterek közé tartozik, ahol a kommunikációban részt vevők közötti aszimmetria a legnyilvánvalóbb (Marková–Müllerová–Hoffmannová 1999, 198. p.). Az orvosnál még mindig 19 adatközlő használ magyar nyelvet (is), viszont a ŝzlovákul beszélők száma is megnőtt (orvosnál öten használnak ŝzlovák nyelvet is). Rendőrségen mindöŝsze az adatközlők fele járt, s ott mindannyian – főleg – a magyar nyelvet használták: a megkérdezettek közül a rendőrségen hárman használták már a ŝzlovák nyelvet is. Az adatokból kitűnik, hogy bár erősebben központosított ŝzinterről van ŝzó, mégis kevés cigány használja a ŝzlovák nyelvet. Ennek oka, hogy egyrészt csupán kevesen beszélnek ŝzlovákul, másrészt a városi rendőrség alkalmazottai általában beszélnek magyarul (fontos továbbá, hogy ŝzlovákiában a rendőrség intézi a személyazonosságai, a járművezetői engedély és az útlevel kiadását is, azért a viszonylag magas arány).

A megkérdezettek között legkevesebben a bíróságon voltak, s közülük öten magyar, ketten ŝzlovák nyelvet használtak. Mivel feltételezhetően egyszeri alkalmakról volt ŝzó, így az ezen a ŝzintéren kapott adatok nem relevánsak.

Az orvosi rendelőn kívül csupán egyetlen erősebben központosított ŝzintéren használtak adatközlőim romani nyelvet: a munkahelyen. A romani használata azonban itt is csak sporadikus, mindöŝsze egyszer fordult elő, s a használó önmaga főnöke (férfifodrász-borbély), így ebben az esetben a nyelvhazsnálati ŝzintér erősen központosított jellege erősen megkérdőjelezhető.

A nyelvhazsnálat írásos formájában az erősebben centralizált ŝzintereken már a ŝzlovák nyelv is gyakrabban használatos. Nem biztos, hogy az itt feltüntetett adatok azok számát jelölik, akik ténylegesen írtak már hasonló levelet, viszont valóŝszínűleg azok számát jelölik, akik feltehetően ilyen nyelven írják meg hasonló leveleket. A ŝzlovák nyelvet leggyakrabban a *hivatalokhoz* címzett írásokban használják (17-szer), s ez a nyelv a *szakmával kapcsolatos írásokban* is gyakran használatos (5-ször). A szakmával kapcsolatos levelekben azonban a magyar nyelv használata dominál (10-szer), ezért elképzelhető, hogy adatközlőim válaszukba szakmájukkal kapcsolatos öŝszes feljegyzésüket beleszámították. Az írás kérdése csupán azért fontos a kutatás számára, hogy összehasonlíthassuk, írásban is használják-e a romanit. Az adatközlőkötől kapott válaszok és személyes tapasztalataim szerint azonban a dunaszerdahelyi romungrók írásban csupán az iskolában használt nyelveiket, azaz a magyart és a ŝzlovákot használják.

Az iskolai nyelvhazsnálat ebben a csoportban azért nem releváns, mivel minden adatközlőm magyar tanítási nyelvű iskolát végzett. Így az iskolai nyelvhazsnálat befolyása miatt nyelvválasztásukban csak a magyar nyelv dominanciája erősödik meg.

Látható, hogy a dunaszerdahelyi cigány adatközlők a romani nyelvet csak vagy leginkább informális beszédhelyzetekben használják. A romani csupán a kötetlenebb beszéd közben használatos. Ennek két oka lehet: egyrészt azokon a nyelvhazsnálati ŝzintereken, ahol a formális stílusregiszterek dominálnak, nem (vagy csak ritkán) találkozunk olyan személlyel, akivel lehetne romani nyelven beszélni. Másrészt valóŝszínűleg adatközlőim tisztában vannak a formális beszédhelyzetek nyelvhazsnálati normáival, tehát azokon a ŝzintereken, ahol a formális stílusregiszterek használata a megszokott – vagy elvárt –, nem fognak (még egymás között sem) romani nyelven megszólalni vagy beszélni (úgy tűnik, nyelvválasztási stratégiájukat a helyszín döntően befolyásolja).

8. Etnikai identitástudat

10. táblázat. Cigány adatközlők etnikai identitástudatának mértéke

Mennyire érzi magát	5	4	3	2	1
– a szlovákiai magyarsághoz tartozónak	12	6	2	–	–
– a magyar nemzethez tartozónak	9	5	5	1	–
– cigánynak	15	1	–	–	2
– dunaszerdahelyinek	19	–	–	–	–
– szlovák állampolgárnak	6	8	2	1	3

Ebben a kérdésben adatközlőim etnikai hovatartozását, nemzeti és a városhoz fűződő érzéseiknek kinyilvánítását vizsgáltam: a többi csoporthoz hasonlóan egy olyan 1-től 5-ig terjedő számskálán kellett etnikai hovatartozásukat megjelölni, ahol a legkisebb érték 1, a legnagyobb 5 volt. A kérdőív öt identitásjelölőt tartalmazott (*szlovákiai magyar, magyar, cigány, dunaszerdahelyi, szlovákiai, szlovák állampolgár*).

Az előre definiált identitásmeghatározók közül adatközlőim legkevésbé a szlovák állampolgárságot érezték magukhoz közelállónak. Bár mindannyian szlovák állampolgárok, mégis ezt a tényezőt tartják a megadott lehetőségek közül a legkevésbé fontosnak (hasonlatosan a magyar nemzet kategóriával). Amellett, hogy ez az identitásmeghatározó számukra a legkevésbé fontos, ez az a tényező, amely a legjobban szórt eredményeket hozta. A magyar nemzethez csupán kilencen írtak 5-ös értéket.⁸ A szlovákiai magyarság érzését már többen érezték magukénak, itt 12 személy írt 5-ös értéket (míg hatan a 4-es, ketten a 3-mas értéket jelölték meg).

A legeggybehangzóbb válaszokat a dunaszerdahelyi entitás esetében kaptam, ahol 19 válaszadóból 19-en az 5-ös értéket jelölték meg. Érdekes, hogy bár mindannyian cigányok, a cigány identitás meghatározásakor adatközlőim közül ketten csupán az 1-es értéket, egyikük a 4-es értéket adta meg (15-en a legnagyobb értékű számjegyet kerekítették be).

9. Nyelvhasználati attitűdök

A dunaszerdahelyi lakosok között egyre jobban terjed a nézet, miszerint a dunaszerdahelyi kisebbségek fokozatosan elhagyják nyelvüket és nyelvileg a lokális vagy országos többséghez asszimilálódnak (ezt támasztják alá kutatásom dunaszerdahelyi romungró cigányokat és a zsidókat érintő eredményei – lásd Pintér 2009, 66–67. p., 112–113. p.). Ennek ellenére a kisebbségek bizonyos mértékig ragaszkodnak saját nyelvükhöz. Ezt látszik alátámasztani többek között, hogy adatközlőim közül a cigány etnikum és romani nyelv közötti általános kapcsolatot 12 adatközlő tartja fontosnak, helyi szinten azonban csupán nyolcan érzik fontosságát a nyelv és cigányság közti kapcsolatnak.

14 adatközlő saját bevallása szerint a dunaszerdahelyi romungrók anyanyelvként elsajátított vernakuláris nyelve a magyar nyelv szlovákiai magyar nyelvváltozatainak Dunaszerdahelyen használt regionális változata. A cigányok által használt etnolektus azonban nem teljesen egyezik meg a dunaszerdahelyi magyarok magyar nyelvvel. Bár nyelvükről nem készítettem alaposabb vizsgálatot, de bizonyos, hogy az ál-

taluk használt magyar nyelvben – generációnként változó mértékben – romani elemek találhatóak. Ezek közé a szubsztrátumok közé főleg a szupraszegmentális jelenségek (pl. hanglejtés), fonetikai (pl. egyes hangok képzése: zártabb *a*) és fonológiai szubsztrátumok tartoznak. Azt, hogy a dunaszerdahelyi cigányok életében a romani még mindig fontosabb, mint a magyar, már csak három adatközlő állítja. Fontos, hogy mind a húsz adatközlő megítélése szerint a városban lakó cigányok életében a szlovák nyelv csak a magyar és a romani nyelv után kap helyet, vagyis érzelmileg a szlovák nyelvvel nem azonosul egyik adatközlő sem.

A legutolsó népszámlálás hivatalos adatai szerint a dunaszerdahelyi cigány közösség kevés tagot számlál. Empirikus adatokkal ugyan nem bizonyított tény, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy a dunaszerdahelyi cigányok száma a hivatalos adatoktól eltérően jóval nagyobb. A jelenlegi állapotról azért nehéz pontos adatokat közölni, mivel népszámláláskor gyakran a többségi társadalomhoz tartozónak vallják magukat (vö. Gyurgyík 1994, 52. p., 2006, 22. p., Lanstyák 2000, 34. p.). A többségi társadalom felé fordulás hátterében, a velük való – látszólagos – azonosulás mögött bonyolult társadalmi hatások, folyamatok lehetnek. Az okok között olyan folyamatokat tartanak számon, mint a hatóságoktól való félelem, a többségi társadalomba történő beolvadás pozitív hozama, illetve az etnikai identitástudat folyamatos csökkenése. A valódi okok valószínűleg jóval összetettebbek, mint azt a többségi társadalom látni véli, s a háttérben valószínűleg több motiváló tényező szerepel. A cigány lakosság világszerte kisebbségben él, hiszen cigány köztársaság mindmáig nem létezik. Többek között ez azt eredményezi, hogy többségük kénytelen elsajátítani környezetét, hiszen a többségi lakosság általában nem köteles elsajátítani a kisebbségi nyelvet.⁹ Az állandó kisebbségi lét és a befogadó államok asszimilációs politikájának következtében a cigányok között elterjedt a két- és többnyelvűség. Leggyakrabban a szűkebb környezetükben élő többségi társadalom nyelvét sajátítják el, de nem ritka más romani nyelvek/dialektusok ismerete sem (vö. Szalai 2002, 384. p.).

Adatközlőim szerint a dunaszerdahelyi romungrók között csak akkor van összetartás, „*ha azt a helyzet megkívánja*”. Ezt 14 adatközlő állítja, s egyikük az általam írt válaszhoz kiegészítésként hozzátette, hogy „*összetartás csak szűkebb körben van, ha több romáról van szó, akkor az összetartás már csak a helyzettől függ*”. Ha az egymás közötti összetartást nem is, de a magyarokkal (vagy más Dunaszerdahelyen élő etnikumokkal) való összetartást a többség (12 adatközlő, ketten nem válaszoltak) nagyon fontosnak tartja – ez is erősíti a dunaszerdahelyi identitást, státust.

A fentiek ellenére adatközlőim egy része (11-en, hárman nem válaszoltak) úgy érzi, hogy a városban etnikai diszkrimináció folyik. Azt, hogy a városban a cigányok és nem cigányok (*gádzsók/gádzsók*) között nincsenek nemzetiségi különbségekből adódó ellentétek, mindössze hat adatközlő állítja. A többiek szerint a gádzsók ilyen vagy olyan formában negatívan viszonyulnak a cigányokhoz. Az idevágó kérdés válaszainak arányát pontosan közlöm: „*nincsenek nemzetiségi ellentétek*” – 6, „*néha előfordulnak incidensek*” – 8, „*nagy a gyűlölet*” – 1, „*lenézik a romákat*” – 2. A kérdésre hárman nem válaszoltak, és senki nem mondott saját véleményét. Az elmondottak ellenére a megkérdezettek közül 17 adatközlőnek mindegy, hogy beszélgetés közben cigány vagy gádzsó a beszédpartnere.

A városban élő nem magyar etnikai csoportok (szlovákok, zsidók, cigányok) számára nem fontos a magyar nyelvű iskoláztatás, viszont a szlováknyelv-tudás gyakorlati megfontolásból eredő igénye minden etnikum életében elsődleges szerepű (Pin-

tér 2009, 52. p., 68. p., 114. p.). Cigány adatközlőim közül 18-uknak fontos, hogy gyermekeik „*legalább köznyelvi szinten*” elsajátítsák a szlovák nyelvet. Az okok minden esetben a megélhetésre és lojalításra vezethetők vissza. Ezzel szemben a saját nyelvük ismeretét adatközlőim nem érezték fontosnak, mivel kis nyelv révén nem segít a megélhetésben. Gyermekeivel mindössze öt dunaszerdahelyi cigány tanítónán meg a romani nyelvet: 14 adatközlő számára ez már nem fontos (egy adatközlő nem válaszolt).

A dunaszerdahelyi cigányok nyelvhasználatában és nyelvválasztásában kiemelkedő szerep jut a magyar nyelvnek. Informális és kevésbé formális beszédhelyzetekben is ezt használják, s ahogy azt az előzőekben láthattuk, a romani, de főleg a szlovák nyelvhez viszonyítva használata ennél a csoportnál a többi nyelvvel ellentétben jóval gyakoribb. Ebből az következne, hogy a magyar nyelvet az iskolai nyelvhasználat nyelveként is előnyben részesítik. Ezt az is alátámasztja, hogy mindegyik adatközlő magyar iskolát végzett. Mindezek ellenére az, hogy (leendő) gyermekeik magyar iskolában kezdjék tanulmányikat, húsz adatközlő közül tíz számára fontos csupán. Az adatközlők gyermekeinek valós iskolai nyelvhasználatáról nincsenek adataim, de a kérdésre kapott válaszok alapján az adatközlők körében a szlovák nyelv presztízsének növekedésére következtetek (aminek okát annak gyakorlati használatban látom). A szlovák nyelv fontosságát minden adatközlőm a gyakorlati értékekben látja, mivel úgy gondolják, a jobb megélhetéshez annak ismeretére szükség van.

A szlovák nyelv gyakorlati fontosságának megítélése és adatközlőim szlovák nyelv-tudásának szintje között látszólagos ellentét van. Adatközlőim fele (tizen) a szlovák nyelvet fontosnak tartja, viszont nagy része csak akadozva és hibásan beszél szlovákul. (Lásd A nyelvtudás értékelése és a nyelvsajátítás színtere című alfejezetet!) A kérdésre, miszerint megítélésük és ismeretük szerintük milyen szinten beszélnek a dunaszerdahelyi cigányok szlovákul, mindössze egyikük válaszolta azt, hogy „*jól, mert megélhetésük függ tőle*”. 17 adatközlő szerint a városban lakó cigányok csak alacsony szinten beszélnek szlovákul. Ha megnézzük az egyes korosztályok szlováknyelv-tudását, a válaszok arról tanúskodnak, hogy a 30–50 év közötti cigányok beszélnek leginkább szlovákul. Lehet, hogy a szlováknyelv-tudás megítélésében adatközlőim nem pontosak vagy tévednek, ám ennél a kérdésnél pusztán a véleményük is nagy súllyal bír, hiszen ez alapján képet alkothatunk arról, hogy ők maguk hogyan vélekednek saját nyelvtudásukról.

Arra, hogy a dunaszerdahelyi cigányok közül a romani nyelvet főleg már csak az idősebbek beszélik – s ők sem tisztán –, a tanulmány folyamán már utaltam. Hogy a városban lakó cigányok többsége nem beszéli folyékonyan a romanit, nem csak a saját véleményem, erre beszélgetéseim során több idős és középkorú cigány adatközlő is utalt. Az összes adatközlő egyhangú véleménye szerint a városban lakó cigányok közül már csak az idősebb generáció beszéli ezt a nyelvet. Többen is úgy vélekednek, hogy a romani ismerete főleg az 50 év feletti cigányságra jellemző. Ezt megerősítik azok a vélemények is, amelyek szerint romani nyelvű kommunikáció ma már főleg csak az idősebbek között van.

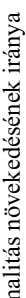
Mivel Dunaszerdahelyen nemcsak romungró romanit, hanem vlah romanit beszélő cigányok is élnek, ezért logikus a következtetés, hogy a két csoport tagjai egymással verbális kapcsolatban állnak. Adatközlőim többsége (14 adatközlő) szerint azonban a két cigány csoport csak ritkán érintkezik egymással. Ilyenkor legtöbbször összekötő nyelvként a magyart használják.

10. A közösség romaninyelv-hazsnálati sajátosságai

A dunaszerdahelyi romungró közösség kódkészlete alapvetően két nyelvből – a magyarból és a romaniból – áll, ezt egészíti ki harmadikként a szlovák nyelv (személyenként, korcsoportokként változó) különböző fokú ismerete. A közösség tagjainak kétnyelvűségére jellemző, hogy az egyéni kétnyelvűség több fajtája is megtalálható benne. A közösség kódkészlete nemcsak a standard nyelvváltozatokat tartalmazza, megtalálható benne a nyelvváltozatok horizontális megoszlása is (leginkább a nem standard, földrajzi-regionális változatok használatosak). A beszédhelyzetek formalitása nem minden esetben eredményezi a standard nyelvváltozat felé való közelítést, bár általánosságban elmondható, hogy bizonyos hivatalokban (általában azokban, amelyek szolgáltatásokat nyújtanak – polgármesteri, munkaügyi, posta vagy akár az orvosi rendelő) igyekeznek formálisabb nyelvhasználati stílusokat használni. A formalitás emelkedése vagy beszédformulák használatában, vagy a magyar nyelv standard változatához való közelítésben mutatkozik meg. Ez valójában azt is jelenti, hogy az egyes nyelvek nem egy nyelvváltozatként, hanem általában nyelvváltozatokként vagy regiszterekként vannak jelen kódkészletükben¹⁰: a beszédhelyzetek formalitása megosztja az egyes nyelveket is. Amennyiben a beszédhelyzet formalitását a benne részt vevők személye, a beszéd témája és a beszélgetés idősi-ja határozza meg, akkor nyilvánvaló, hogy a vernakuláris nyelvváltozat (K kód) használható formális beszédhelyzetben, az E kód pedig informális beszédhelyzetben is (vö. Szalai 2007, 23–24. p.). Az előzőre példa lehet a cigány vajdával, a csoport nagyra becsült öregeivel, tagjaival való beszélgetések, illetve akár a rituális eseményekkor (pl. temetés, esküvő) alkalmazott beszédminták. Ezek a beszédhelyzetek egyértelműen eltérnek a mindennapi szituációktól, s ezt a tényt a beszélők kommunikatív kompetenciája tartalmazza, így nyelvileg (például stílusosan, beszédformák alkalmazásával) a beszédhelyzethez alkalmazkodnak.

A különböző kódok formális-informális tükrözését a következő modellel ábrázolom.

4. ábra. A dunaszerdahelyi és malomhelyi romani- és beáspárú kétnyelvűek – a beszédhelyzet formalitásától függő – nyelv választásának modellje

formális szlovák (a szlovák nyelv standard változata felé közelítés)	formalitás növekedésének iránya 	szlovák
informális szlovák (szubstandard, nyelvjárási elemek)		
formális magyar („szlovákiai magyar standard” – a magyar nyelv standard változata felé közelítés)		magyar
informális magyar (a magyar nyelv Malomhelyen, Dunaszerdahelyen használt regionális nyelv változata)		
formális romani (formális beszédhelyzetek)		romani
informális romani (mindennapi beszédhelyzetek)		

A modell alapjául a Gumperz által leírt és Fasold által „népszerűsített” kettős beágyazott diglossziát használtam (Fasold 1984, 44. p.), azzal a módosítással, hogy a kódokat nem nyelvek, hanem nyelvváltozatok képviselik. A fenti modell leginkább az első és második generációra jellemző, mivel a harmadgenerációs fiatalok általában már nem beszélik a romanit. A nyelvhasználati diverzitásra, illetve a kódok funkcionális megosztottságára¹¹ és annak kihasználtságára hatással vannak a romani elsajátításában mutatkozó különbségeknek is: a dunaszerdahelyi csoportra ma már nem jellemző a romani első nyelvként történő elsajátítása, ezt a funkciót ezekben a csoportokban a környezet nyelve, a magyar tölti be.

Az alábbi táblázat bemutatja az E és K kódok megoszlását az általam vizsgált szlovákiai (malomhelyi és dunaszerdahelyi) cigányok nyelvhasználatában:

11. táblázat. A dunaszerdahelyi cigányok nyelvválasztási szokásai

	Romani nyelv	Magyar nyelv	Szlovák nyelv
Szülőkkel/nagyszülőkkel	x	(x)	
Gyermekeivel		x	
Házastársával	(x)	x	
Barátaival	(x)	x	
Más romákkal	(x)	x	
A polgármesterrel		x	
A hivatalban		x	(x)
A pappal		x	
A boltban		x	(x)
Szórakozóhelyen		x	(x)
Postán		x	
A dunaszerdahelyi orvosnál		x	(x)
Bíróságon		x	x
Rendőrségen			(x)
Iskolában		x	

Jelmagyarázat: x – általában; (x) – néha

A táblázatból kiolvasható, hogy a dunaszerdahelyi romungró közösség leggyakrabban és legtöbb szintéren használt nyelve a magyar. A csoport életében ma már nincs olyan nyelvhasználati szintér, ahol csak és kizárólag a romanit használnák. A használatgyakoriságot tekintve is csupán a szülőkkel/nagyszülőkkel történő beszédben gyakoribb a romani, mint a magyar. A táblázatból ugyan nem látszik, de ezek az adatok is csupán középkorú és idős adatközlőimre vonatkoznak (az idős adatközlők esetében pedig a nyelvhasználat értelemszerűen a múltra vonatkozik). A középkorúak és fiatalok körében egyre hangsúlyosabb szerepet kap a szlovák nyelv mint az érvényesülés, jobb megélhetés zálogának nyelve (azokban a családokban, ahol igény van a jobb életszínvonalra). Szórt csoport lévén egyre könnyebben térnek át a romaniról környezetük nyelvére, s asszimilálódnak a helyi többséget alkotó magyarsághoz (lásd Pintér 2004a, 66. p., 70. p.; 2004b, 71–76. p., Pintér 2009, 59–66. p.). Nem lényegtelen azonban, hogy identitásjelzőként gyakoriak nyelvükben a romani kölcsönszavak, interferenciajelenségek, ám ennek a kódváltásnak inkább emocionális szerepe van, nem pedig gyakorlati.

11. Összegzés

A dunaszerdahelyi adatközlőkkel végzett nyelvhasználati vizsgálat tanulsága szerint a Dunaszerdahelyen élő cigányok többsége napi kommunikációja során nem használja a romanit. Ennek legfőbb oka, hogy a városban élő romungrók közül leginkább az idősebb generáció beszéli a romani nyelvet (a romani használati köre azonban folyamatosan szűkül). Ahogy Chambers mondja, a nyelvi változás elsődleges társadalmi korrelátuma a beszélők életkora. A változás prototipikus módja, hogy az idősök beszédére kevésbé jellemző sajátosságok a fiatalok – és legfőként a legfiatalabbak – beszédében nagyobb hangsúlyt kapnak. A valódi nyelvi változásnál az új elemek használatának gyakorisága úgy nő, ahogy a beszélők életkora csökken (Chambers 2002, 255. p.).

Mivel a dunaszerdahelyi romungrók nem tartanak fenn más cigány csoportokkal rendszeres kapcsolatot, a romani aktív használatára egyre kevesebb lehetőségük adódik. A helyzet igazából ördögi kör, mivel a romaninyelv-használók öregedése és elhalálózása a későbbiekben Dunaszerdahelyen a romani fokozatos visszaszorulásához vezet majd. Ezt a folyamatot erősíti, hogy a városban élő cigányok már nem vagy csak ritkán gyakorolják nyelvüket, sőt sokan nem is tartják fontosnak a romani ismeretét.

Nyelvhasználatukban így a magyar nyelv a legerősebb szerep. A város legtöbb nyelvhasználati színterén a magyar nyelvet használják, s többségük nemcsak a formális, hanem az informális beszédhelyzetekben is magyarul beszél – a romanit ma már csak az idősök használják. Adatközlőim saját bevallása szerint szlováknyelv-tudása nemcsak a megkérdezetteknek, hanem a városban lakó cigányok többségének sincs olyan szinten, hogy folyékonyan, a szavak keresése nélkül beszélhék azt.

A dunaszerdahelyi cigányok életében a magyar nyelv nemcsak a kisközösségi, illetve „kétszemélyes” nyelvhasználat során domináns, hanem a magánszférában, az ún. egyszemélyes nyelvhasználatban is a leggyakrabban használt nyelv (lásd a táblázatokat). A személyes nyelvhasználat körébe foglalt anyanyelv (és nemzetiség) is a megkérdezettek több mint egyharmadánál magyar volt. A romani nyelv a megkérdezetteknel így már a legszemélyesebb nyelvhasználatból is folyamatosan kiszorulóban van, valamint a nyelv az identitást meghatározó tényezők körében is egyre inkább háttérbe szorul. Ezt látszik alátámasztani, hogy több adatközlő magyar anyanyelvű cigánynak vallja magát.

A dunaszerdahelyi romungró közösség romani–magyar kétnyelvűsége egyre inkább megkérdőjelezhető, s a még kétnyelvűnek tekinthető nyelvhasználók is romani → magyar dominanciaváltáson mentek keresztül. A dunaszerdahelyi romungró közösség nyelvválasztásában a beszédhelyzet formalitása sem jár (feltétlenül) kódváltással (a beszédhelyzet formalitását a magyar nyelv regisztereivel, stílusival, illetve beszédformulákkal fejezik ki). Ennek egyik oka lehet a szlovák nyelv alacsony szintű ismerete, illetve a tény, hogy Dunaszerdahelyen formális beszédhelyzetekben is használható a magyar nyelv.

Jegyzetek

1. Tanulmányomban a cigány közösség megnevezésére a magyar nyelvű szakirodalomban használatos *romungró* terminust használok, eltérően a más, dialektális felosztást alkalmazó megnevezéstől. E felfogás szerint a romungró csoport megfelelője a *romani déli centrális dialektusát beszélő csoport*. Tehát ott, ahol romungrókról beszélek, mindvégig az előbb említett dialektus beszélőire gondolok. Használata mellett elsősorban a romungró szó rövideje miatt döntöttem.
2. Fontos, hogy a város cigány lakossága az itt szereplő adatnál nagyobb mértékben volt és van jelen, mivel a korábban magát magyarnak valló cigány származású lakosság csak kisebb részben vallotta magát cigánynak, mint a szlovák közegben élő korábban szlovák nemzetiségű cigány származásúak (Gyurgyík 1994, 52. p., 2006, 22. p., Lanstyák 2000, 34. p.).
3. Ennek alapja valószínűleg az „anyanyelv” terminusban kereshető, amely a kérdést egyértelműen érzelmi útra tereli (érzékeltetve, hogy az anyanyelv csak az anyától elsajátított nyelv lehet).
4. Adatközlőimet három korcsoportra osztottam: elsőgenerációs: 59 év feletti, másodgenerációs: 25–59 év közötti, harmadgenerációs: 25 év alatti adatközlők. Az egyes korcsoportok megnevezésekor az egyes generációk hangsúlyozása miatt döntöttem a fenti terminus használata mellett. A nyelvi különbségek korcsoportonkénti megragadása végett, illetve a terminus homályossága miatt nem használtam az *idős – középkorú – fiatal* megnevezéseket.
5. A fogalomról bővebben lásd Garami–Szántó 1992, 120. p.
6. Ennek egyik oka, hogy nem nagyon van mit romani nyelven olvasni – a romani déli centrális dialektusa lényegében csak beszélt nyelvváltozatként létezik (vö. Elšík 2007, 261. p.). A létező romani nyelvű írásokhoz nehezen férnek hozzá. Az olvasási szokások miatt azonban csak kevesek vennék a fáradságot, hogy romani nyelvű szöveget keressenek. A romani nyelvű szövegek azonban nem északi centrális dialektusban íródtak, aminek egyik oka lehet a dialektus standardizálatlan volta is.
7. Dunaszerdahely magyar és szlovák nyelvű város, azaz ezt a két nyelvet az emberek többsége beszéli (a szlovák nyelvet általában a nem szlovák környezetben szocializálódott gyerekek és alacsonyabb szociális és magyar nyelvű környezetben élt nem szlovák anyanyelvű idősök nem beszélik). Ez a helyzet azt eredményezi, hogy a szóbeli hivatali nyelvhasználat, pontosabban a nyelvválasztás vagy a mindenkori ügyintézőtől vagy a hivatalnok személyétől függ. A hivatalokban dolgozók mindegyike beszél szlovákul, s általában a Dunaszerdahelyen felnőtt szlovák anyanyelvű lakosok beszélnek (vagy legalább értenek) magyarul. Nyelvi problémák nem adódnak, mivel a kommunikációban részt vevők valamelyike beszél magyarul vagy szlovákul (a hivatalokban mindig van valaki, aki beszél mindkét nyelvet, így közvetíti az ügyintézésben). Bár a város nyelvi repertoárját a magyaron és szlovákon kívül más nyelvek is alkotják, hivatalos ügyintézésben más nyelvet nem használnak.
8. Ellentétben a hivatalos népszámlálásokkal, ahol általában a többségi etnikumhoz tartozónak vallják magukat. Ez a kis példa is azt mutatja, hogy a nyelvre (anyanyelvre, legjobban beszélt nyelvre, iskolai oktatás nyelvére), nemzetiségre vonatkozó kérdésekre adott válasz annak függvényében is változhat, hogy ki és milyen célból kérdez. Nem mellékes a megkérdezett szándéka sem, az adott válaszok nagymértékben függenek tőle.
9. Ez a helyzet Szlovákiában a kisebbségi nyelvekkel általában. Erre épít a most elfogadott nyelvtörvény is.
10. Tehát, ha diglossziában vagy triglossziában gondolkodnánk, az E–K kódok elrendeződése nem felelne meg a fishmani modellnek.

11. A funkcióelkülönülés mértéke leginkább a cigány csoport lakóhelyi-lokális zárttságával vagy nyíltságával (etnikai homogenitás és heterogenitás), a cigány csoport interetnikus kapcsolatainak jellegével (kapcsolatok számával és erősségével) és a közösségben zajló nyelvcserefolyamatok mértékével van kapcsolatban.

Felhasznált irodalom

- Bořkovicová, Máša 2006. *Romský etnolekt češtiny. Případová studie*. Praha, Signeta.
- Chambers, Jack K. 2002. Patterns of Variation including Change. In Chambers, Jack K.–Trudgill, Peter–Schilling-Estes, Natalie (szerk.): *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford, Blackwell, 349–372. p.
- Elišík, Viktor 2007. Grammatical borrowing in Hungarian Rumungro. In Yaron Matras & Jeanette Sakel (red.): *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*. (Empirical Approaches to Language Typology, 38.). Berlin, Mouton de Gruyter, 261–282. p.
- Elišík, Viktor–Hübschmannová, Milena–Šebková, Hana 1999. The Southern Central (ah-imperfect) Romani dialects of Slovakia and northern Hungary. In Halwachs, Dieter–Florian Menz (szerk.): *Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext*. Klagenfurt, Drava Verlag, 277–390. p.
- Fasold, Ralph 1984. Diglossia. In *The Sociolinguistics of Society*. Oxford, Blackwell, 34–60. p.
- Garami Erika–Szántó János 1992. A magyarországi szlovákok identitástudata. *Regio*, 1992/2, 113–134. p.
- Gyönyör József 1989. *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a Csehszlovákiai nemzetiségekről*. Pozsony, Madách.
- Gyurgyík László 1994. *Magyar mérleg – a szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Gyurgyík László 2006. *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Hübschmannová, Mária–Šebková, Hana–Žigová, Anna 1991. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- Jurová, Anna 1996. Cigányok-romák Szlovákiában 1945 után. *Régió*, 7. évf. 2. sz. 35–56. p.
- Kemény István–Janky Béla 2003. A 2003. évi cigány felmérésről. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 7–27. p.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István–Simon Szabolcs 2002. A magyar és a szlovák nyelv választása három szlovákiai magyar településen. *Kisebbségkutatás*, 11. évf. 2. sz. 344–358. p.
- Mann, Arne B. 1995. Premeny spoločenského postavenia Rómov na Slovensku po roku 1989, In *Rómovia na Slovensku a v Európe. Z dokumentov medzinárodnej konferencie, Smolenice, 6. máj 1994*. Bratislava, Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy.
- Marková, Ivana–Müllerová, Olga–Hoffmannová, Jana 1999. Od teorie dialogu k institucionální komunikaci. *Slovo a slovesnost*, 1999/60, 195–211. p.
- Menyhárt József–M. Pintér Tibor 2007. Nyelvek és lehetőségeik Malomhelyen. In Bartha Csilla (szerk.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 293–307. p.
- Pintér Tibor 2004a. Nyelvelsajátítás, nyelvmegtartás, nyelvcseré Dunaszerdahelyen. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 63–71. p.

- Pintér Tibor 2004b. Kisebbség és nyelvhasználat. In Lanstyák István–Menyhárt József (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről II.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 52–93. p.
- Pintér 2009. *Nyelvi találkozások Dunaszerdahelyen. Kisebbségi nyelvhasználat egy szlovákiai magyar városban.* Budapest, Lexica.
- Pintér, Tibor–Menyhárt, József 2005. Bilingvizmus v Malom Háji alebo jazyková situácia v rómskej komunite na Južnom Slovensku. In Štefánik, Jozef (szerk.): *Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Zborník príspevkov z II. medzinárodného kolokvia o bilingvizme konaného 10. a 11. júna 2004 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.* Bratislava, Univerzita Komenského Bratislava, 77–83. p.
- Ravasz József 2005. *A csallóközi romák identitástudata – Identita Rómov na Žitnom ostrove.* Dunaszerdahely, A Szlovákiai Romák Író- és Művészeti Társasága.
- Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001
- Sku[n]tábnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és kisebbségek. Kisebbségi adattár VIII.* Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Szalai Andrea 2002. A beások. In Kovalcsik Katalin (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből.* ELTE-IFA-OM, 381–393. p.
- Szalai Andrea 2007a. Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. In Bartha Csilla (szerk.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 20–52. p.
- www.statistics.sk

TIBOR PINTÉR

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE LANGUAGE USAGE OF ROMANI COMMUNITY IN DUNASZERDAHLY

In this case study the author is focusing on the synchronic status of the language use in a Gypsy community in South Slovakia (the research was made between 2001 and 2007). The goal of the author is to show the language use in this small community: how the generations vary their languages and what purposes may affect the usage of languages and language shift. The conventions of language use and language choice of the discussed minority is viewed on the following domains: “one-man” language use of the respondents (active personal sphere), “one-man” language use of the respondents (passive personal sphere), language use of the respondents in minor communities, language use of the respondents in the less centralized public domains, language use of the respondents in the more centralized public domains.